

Wstęp

*Gdzie pycha, tam będzie i hańba,
a gdzie pokora, tam mądrość.*

Salomon

Chciwość i pychę uważa się za przyczyny globalnego kryzysu finansowego. Niektórzy ekonomiści są zdania, że kryzys wiąże się ze zjawiskiem konkurencji w sektorze bankowym. Konkurencja dotyczy wszystkich aspektów naszego życia, stykamy się z nią już od jego początku i towarzyszy nam przez cały czas. Konkurencja jest też oczywistym elementem gospodarki rynkowej, ale o ile pozytywna rola konkurencji dla rynków towarowych była i jest niekwestionowana, o tyle historycznie rynek bankowy uważany był za obszar, gdzie silne efekty zewnętrzne powodują konieczność regulowania poziomu konkurencji. Przed deregulacją z lat osiemdziesiątych banki, w odróżnieniu od przedsiębiorstw niefinansowych, uznawano przede wszystkim za instytucje zaufania publicznego, które w celu utrzymania tego zaufania muszą trwale współpracować z pozostałymi graczami na rynku. Sytuacja zmieniła się zasadniczo w ostatnich latach poprzedzających kryzys finansowy z uwagi na postępującą deregulację i liberalizację rynków oraz dynamiczny rozwój innowacji produktowych, co spowodowało, że sektor bankowy zaczął być określany mianem przemysłu bankowego (*banking industry*), nastawionego głównie na zyski. Banki koncentrowały się na zwiększaniu zyskowności i efektywności, wykorzystując coraz bardziej skomplikowane instrumenty finansowe, na skutek czego zmieniała się struktura aktywów banków (zwiększał się udział aktywów pozabilansowych),

zwiększały się przychody pozaodsetkowe, a równoległe zmniejszyła się baza depozytów. Na skalę globalną zaobserwowano wzrost wartości i liczby fuzji i przejęć (M&A) pomiędzy bankami, w tym w sektorach bankowych UE dodatkowo stymulowanych powstaniem strefy euro. Fuzje i przejęcia spowodowały wzrost koncentracji w poszczególnych sektorach bankowych, a równoległe następował wzrost konkurencji w tych sektorach, co potwierdzały empiryczne wyniki jej pomiaru.

Zmiany konkurencji w sektorze bankowym odbywają się dwoma kanałami – poprzez zmiany struktury w sektorze (m.in. poprzez fuzje i przejęcia) oraz przez regulacje finansowe. Fuzje i przejęcia powodują zmiany w koncentracji, natomiast regulacje wpływają m.in. na zmniejszenie lub zwiększenie barier wejścia. Zmiany, jakie zaobserwowano na rynku bankowym, działały na poziom konkurencji dwukierunkowo. Z jednej strony, fuzje i przejęcia powodowały wzrost koncentracji, co osłabiało konkurencję, z drugiej strony, deregulacja i liberalizacja rynków finansowych prowadziły do zmniejszania się barier wejścia i wyjścia, co powodowało wzrost konkurencji. Dlatego wielu badaczy starało się znaleźć odpowiedź na pytanie, czy mimo procesu konsolidacji i powstawania coraz to większych banków konkurencja wzrastała z uwagi na postępującą deregulację i liberalizację rynków finansowych.

Należy też zwrócić uwagę na to, że wraz z dynamicznym rozwojem technik komputerowych już od lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku próbowano szacować poziom konkurencji w sektorze bankowym, stosując metody ekonometryczne zaczerpnięte z teorii przedsiębiorstw i wykorzystując do tego celu odpowiednio przekształconą funkcję produkcji. Tego typu badania rozwijały się i rozwijają się nadal w ramach obszaru badań empirycznych mikroekonomii bankowej noszącej nazwę teorii konkurencji w sektorze bankowym (*Industrial Organization Approach of Banking*, IOAB). Teoria ta obejmuje metody ilościowe służące do szacowania konkurencji między bankami i jest stosunkowo nową teorią w mikroekonomii, lecz jej dorobek empiryczny rozwija się bardzo szybko z uwagi na wnioski płynące z globalnego kryzysu finansowego. Stanowi ona część teorii mikroekonomii bankowej, wychodzącej poza opis procedur i klasycznych zasad funkcjonowania banków, uwzględniającej asymetrię informacji oraz wykorzystanie metod ilościowych zaczerpniętych z teorii przedsiębiorstw. Teoria IOAB wykorzystuje w analizie sektora bankowego modele z teorii przedsiębiorstw, które uwzględniają szczególną rolę przedsiębiorstwa bankowego w gospodarce różniącą się od przedsiębiorstwa niefinansowego. Teoria obejmuje identyfikację kluczowych czynników wpływających na podejmowanie de-

cyzji przez banki, ocenę struktury konkurencji na rynkach bankowych i związanych z tym implikacji dla sektora bankowego i społeczeństwa oraz ocenę skutków regulacji w sektorze bankowym.

Kryzys finansowy spowodował ponowne zainteresowanie naukowców i polityków oceną i szacowaniem konkurencji w sektorze bankowym, ponieważ uwidocznili ogromną rolę banków w gospodarce, powodując wzrost znaczenia konkurencji i polityki regulacyjnej konkurencji w sektorze bankowym. Dodatkowo podkreślił zmianę roli banków centralnych w gospodarkach (m.in. obok polityki pieniężnej zaczęto rozwijać politykę makroostrożnościową) oraz zakwestionował wiele paradygmatów w ekonomii. W dalszym ciągu nie udało się jednak wśród badaczy osiągnąć konsensusu co do roli konkurencji w sektorze bankowym. Niektórzy ekonomiści uważają bowiem, że to nadmierny wzrost konkurencji oraz innowacje finansowe na rynkach doprowadziły do globalnego kryzysu finansowego, co świadczy o negatywnej roli konkurencji w sektorze bankowym. Inni z kolei na podstawie przeprowadzonych badań dowodzą, że mimo specyfiki systemu bankowego nie ma powodów, dla których inne standardy konkurencji miałyby być stosowane wobec sektora bankowego, ponieważ konkurencja w sektorze bankowym, tak jak w innych dziedzinach gospodarki, jest zjawiskiem pozytywnym, o ile istnieją właściwe regulacje oraz dobry i efektywny nadzór. Dlatego we współczesnej literaturze światowej dotyczącej badania konkurencji w sektorze bankowym (IOAB) autorzy starają się w dalszym ciągu znaleźć odpowiedzi na pytania, czy konkurencja w sektorze bankowym jest pozytywnym, czy negatywnym zjawiskiem, co jest specyficznego w konkurencji w sektorze finansowym (w szczególności bankowym) w odróżnieniu od sektora niefinansowego i jaki powinien być optymalny poziom konkurencji. Jak już wspomniano, zmiany konkurencji w sektorze bankowym odbywają się głównie poprzez kanał zmian koncentracji oraz kanał regulacji finansowych wpływających na bariery wejścia i wyjścia z rynku. Dlatego w książce odniesiono się również do aspektu regulacyjnego w sektorze bankowym. Wnioski z dotychczasowych raportów pokryzysowych wskazują na wagę właściwych regulacji dotyczących konkurencji w sektorze bankowym oraz właściwego pomiaru poziomu konkurencji, co dodatkowo spowodowało wzrost zainteresowania tym obszarem badawczym.

Kryzys finansowy spowodował wzrost wsparcia rządów dla sektora bankowego oraz nową falę fuzji i przejęć polegającą na przejmowaniu niewypłacalnych banków przez państwo lub przez silniejsze podmioty. W efekcie konsolidacji zmniejszyła się liczba banków w systemach finansowych oraz wzrosła

koncentracja. Wzrost aktywów sektora bankowego, przy spadku liczby poszczególnych banków, spowodował, że poszczególne banki stawały się coraz większe i narastał problem banków zbyt dużych, by pozwolić im upaść (*too big to fail*, TBTF). W zachowaniach banków wzrastała tzw. pokusa nadużycia (*moral hazard*) i w konsekwencji doszło do spadku zaufania na rynkach finansowych i upadku niektórych banków, a nawet kryzysów zadłużeniowych państw. Brak zaufania jest obecnie największym problemem w sektorze bankowym, dlatego przy opracowywaniu strategii banków coraz częściej uwzględnia się aspekt przywrócenia zaufania poprzez zmiany modeli biznesowych banków m.in. polegające na powrocie do tradycyjnych modeli bankowości depozytowo-kredytowej, opartych na tzw. strategii bankowości relacyjnej. Bankowość relacyjna ponownie nabiera coraz większego znaczenia w krajach, w których sektory finansowe są zorientowane bankowo, takich jak Polska, ale również w wielu innych krajach UE, a badania empiryczne dotyczące tego typu bankowości dynamicznie się rozwijają, wzbogacając dorobek teorii IOAB.

Przedstawione powyżej fakty, procesy i tendencje, jakie obserwujemy w zakresie konkurencji, w szczególności coraz większa jej rola oraz wzrost rangi badań empirycznych dotyczących konkurencji w sektorze bankowym pozwoliły autorce na sformułowanie głównego celu pracy, którym jest **analiza zmian, jakie dokonały się w polskim sektorze bankowym w zakresie konkurencji między bankami, ustalenie merytorycznie poprawnych metod jej pomiaru oraz determinant i efektów jej działania na tle zmian strukturalnych w sektorach bankowych UE**. W pracy, w zaprezentowanych w poszczególnych rozdziałach wynikach badań empirycznych, autorka próbowała udzielić odpowiedzi na pięć pytań:

1. Czym jest konkurencja w sektorze bankowym i jakie są właściwe metody jej pomiaru?
2. Jak kształtował się rynek kredytowy w Polsce i jak na niego wpływał model biznesowy banków?
3. Jaki był poziom konkurencji w polskim sektorze bankowym przed kryzysem i podczas kryzysu oraz jakie były determinanty zmian poziomu konkurencji?
4. Dlaczego banki w Polsce dobrze poradziły sobie w trakcie kryzysu?
5. Jakie są szanse rozwoju polskiego sektora bankowego na tle innych sektorów bankowych Unii Europejskiej i jak na nie wpływał poziom konkurencji w sektorze bankowym?

Przedstawione w pracy odpowiedzi na pytania badawcze w postaci wyników badań empirycznych autorki, dotyczących praktycznych dylematów anali-

zy polskiego sektora bankowego, w tym analizy porównawczej z innymi sektorami Unii Europejskiej, zostały zbudowane w celu weryfikacji głównej hipotezy badawczej mówiącej o tym, **że wzrost konkurencji wpłynął pozytywnie na polski sektor bankowy, który mimo globalnego kryzysu finansowego jest w dobrej kondycji i wykazuje nadal duży potencjał wzrostu.**

Do realizacji celu głównego i weryfikacji postawionej hipotezy badawczej wykorzystano metodę polegającą na gromadzeniu spostrzeżeń szczegółowych, którymi były odpowiedzi na postawione pytania badawcze, a następnie wysnuwaniu wniosków ogólnych.

Postawione w pracy problemy badawcze zostały rozwiązane z wykorzystaniem różnorodnych technik badawczych. Prezentowane badania wykorzystują szeroką gamę metod ekonometrycznych opartych na analizie danych panelowych wykorzystywanych do szacowania poziomu konkurencji (m.in. modele zwykłej regresji na danych przekrojowych (MNK), modele panelowe z czynnikami stałymi (*fixed effects*), modele z czynnikami losowymi (*random effects*), dynamiczne modele panelowe (GMM) oraz modele zmiennych jakościowych (modele panelowe o zmiennej dyskretnej). Oprócz modeli ekonometrycznych wykorzystujących dane panelowe, do realizacji celu pracy posłużono się również analizą porównawczą z wykorzystaniem tradycyjnych metod wskaźnikowych, stosowanych w analizach banku komercyjnego.

W badaniach empirycznych prezentowanych w książce wykorzystano dane ze statystyki bankowej Narodowego Banku Polskiego, dane ze statystyki bankowej hurtowni danych Europejskiego Banku Centralnego (*Statistical Data Warehouse*), bazę danych BankScope oraz inne dostępne źródła danych.

Wyniki wybranych badań zaprezentowanych w tej książce były publikowane przez autorkę w krajowych i zagranicznych czasopismach i monografiach, między innymi w „Banku i Kredycie”, „Gospodarce Narodowej”, a także w „Working Papers” Narodowego Banku Polskiego oraz w materiałach pokonferencyjnych SUERF. W książce wyniki tych badań zostały przedstawione w sposób odmienny niż w oryginalnych artykułach. Przedstawiono je w sposób kompleksowy, mający na celu udzielenie odpowiedzi na pytania badawcze oraz weryfikację hipotezy postawionej w książce.

Istnieje bogata literatura angielskojęzyczna dotycząca badań konkurencji pomiędzy bankami w ramach obszaru IOAB, zarówno w zakresie teoretycznym, jak i empirycznym. Wśród prac teoretycznych można wymienić prace: [Freixas, Rochet, 2008], [Matthews, Thompson, 2005] oraz [Greenbaum, Thakor, 2007], w których w wybranych rozdziałach opisano elementy powyższej

teorii. Do pozycji literatury w całości poświęconej teorii konkurencji pomiędzy bankami (IOAB), zarówno teoretycznej, jak i empirycznej można zaliczyć prace [Degryse i in., 2009], [Van Hosse, 2010] oraz pracę pod redakcją [Boot, Thakor, 2008]. Badania empiryczne dotyczące konkurencji w sektorze bankowym rozwijają się od kilkunastu lat i wyniki tych badań były i wciąż są prezentowane w opiniotwórczych czasopismach ekonomicznych, jak np. „Journal of Banking and Finance”, „Quarterly Journal of Economics”, „Journal of Finance” i „Journal of Money, Credit and Banking”. Dotychczasowe badania empiryczne zostały przeprowadzone dla poszczególnych sektorów bankowych, ale istnieje również wiele badań porównawczych między krajami (*cross-country*), szczególnie dla gospodarek rozwiniętych. Literaturę o charakterze empirycznym cechuje podział na opracowania dotyczące konkurencji przed kryzysem (przed upadkiem banku Lehman Brothers) oraz po kryzysie, przy czym widać wyraźne nasilenie tego typu badań po kryzysie finansowym wskazujące na wyraźny wzrost rangi badań nad konkurencją.

Znaczna część zagadnień dotyczących sektora bankowego zaprezentowanych w tej pracy, choć znana w literaturze światowej, analizowana była w takim zakresie w odniesieniu do polskiego sektora bankowego po raz pierwszy. Dotyczy to w szczególności szacunków konkurencji w polskim sektorze bankowym z wykorzystaniem metod teorii IOAB oraz jej determinant. Jak można było zobaczyć powyżej, istnieje wiele pozycji literatury angielskojęzycznej poświęconych tematowi konkurencji w sektorze bankowym, natomiast w języku polskim tego typu opracowań (w tym dotyczących polskiego sektora bankowego) jest niewiele (m.in. [Koernik, 2002; Miklaszewska, 2004; Baszyński, 2014]) i niniejsza książka wypełnia tę lukę. Ponadto książka jest pierwszą tego typu pozycją na polskim rynku wydawniczym, która zawiera zarówno kompleksowy opis teoretyczny modeli konkurencji w sektorze bankowym, jak i wyniki badań własnych przy wykorzystaniu tych modeli i danych dla polskiego sektora bankowego.

W pracy, oprócz szeroko opisanych wybranych badań empirycznych dotyczących konkurencji w polskim sektorze bankowym, jej determinant (które zostały m.in. określone poprzez przedstawienie analizy sytuacji panującej w polskim sektorze bankowym od strony rynku kredytowego), panującego w nim modelu biznesowego oraz zmian strukturalnych i technologicznych, bardzo szczegółowo przedstawiono metody pomiaru konkurencji. Wykorzystanie tych metod pozwoliło na właściwe oszacowanie poziomu konkurencji w polskim sektorze bankowym. Książka skupia się przede wszystkim na metodach i analizie konkurencji w sektorze bankowym, ponieważ banki są głównymi graczami na

polskim rynku finansowym, a również sektor finansowy UE w większości przypadków jest zorientowany bankowo. Dodatkowym celem pracy jest krytyczna analiza współczesnego dorobku, zarówno teoretycznego, jak i empirycznego, na temat konkurencji w sektorze bankowym (nie tylko polskim) w ramach teorii IOAB.

W pracy oprócz modeli szacowania konkurencji między bankami, odniesiono się również do podstawowej działalności banków, jaką jest działalność kredytowa i opisano rynek kredytowy oraz relacje kredytowe. Przedstawiane wyniki empiryczne oparte na metodach ilościowych zaczerpniętych z teorii konkurencji w sektorze bankowym (IOAB), a dotyczące polskiego sektora bankowego, pozwalają czytelnikowi zapoznać się ze zmianami, jakie zaszły w polskim sektorze bankowym w ostatnim piętnastoleciu, nie tylko w obszarze konkurencji między polskimi bankami, ale także w rozwoju całego sektora banków komercyjnych w Polsce. Głębokie zmiany, jakie zaszły w sektorze bankowym, zostały zaprezentowane na tle zmian w całym sektorze bankowym UE, w szczególności od powstania strefy euro. Wyniki własnych badań na temat konkurencji i koncentracji w polskim sektorze bankowym obejmują okres przed kryzysem finansowym i podczas kryzysu (część badań empirycznych przeprowadzono na danych obejmujących lata 1997–2012, część badań z zakresu analizy porównawczej obejmuje lata 1999–2011).

Okres badawczy przed kryzysem finansowym i podczas kryzysu to okres szybkich zmian w polskim sektorze bankowym. Do tych zmian można zaliczyć: wzrost udziału kapitału zagranicznego, fuzje i przejęcia, rozwój technologiczny oraz rozwój rynku kredytowego. Należy jednak zauważyć, że procesy konsolidacyjne występujące w polskim sektorze bankowym były naturalną konsekwencją wcześniejszej prywatyzacji banków krajowych i pozyskania dla nich zagranicznych inwestorów strategicznych oraz nasilających się fuzji w krajach strefy euro. W okresie największego nasilenia kryzysu finansowego, w latach 2008–2009, banki z jednej strony zaczęły zaostrzać warunki kredytowania, ale z drugiej – zabiegały o depozyty z uwagi na spadek zaufania na rynku międzybankowym. W tym okresie również miały miejsce fuzje i przejęcia, ale ich przyczyny były inne niż przed kryzysem finansowym. Generalnie polskie banki dobrze przeszły przez kryzys i odnotowały stosunkowo dobre wyniki finansowe, nie obserwowano upadłości banków [KNF, 2011, s. 5], co było między innymi spowodowane dominacją tradycyjnego modelu bankowości.

W książce, oprócz szerokiej analizy polskiego sektora bankowego na tle zmian, jakie zaszły w sektorach bankowych UE (zarówno przed kryzysem, jak

i po nim), przedstawiono także proponowane reformy regulacyjne, jakie pojawiły się w odpowiedzi na kryzys finansowy. Wydaje się, że odpowiednie regulacje stymulujące konkurencję w sektorze bankowym mogłyby być rozwiązaniem problemów zbyt szybko rozrastających się pojedynczych banków, a proponowane reformy modeli biznesowych banków potwierdzają zalety tradycyjnego modelu bankowości opartego na zaufaniu klienta.

Wyniki analizy ilościowej dotyczącej poziomu konkurencji wykazały, że silnym impulsem nasilenia się konkurencji w polskim sektorze bankowym był rosnący udział kapitału zagranicznego, związany z procesem prywatyzacji polskich banków oraz konsolidacji w skali globalnej spowodowanej m.in. powstaniem strefy euro. W 2008 roku zaobserwowano spadek konkurencji w polskim sektorze bankowym z powodu kryzysu finansowego. Te same kanały (wzrost fuzji i przejęć oraz deregulacja), które działały na zmiany konkurencji sektorów bankowych w krajach strefy euro, działały także na polski sektor bankowy ze względu na zaangażowanie kapitału zagranicznego.

Analiza porównawcza polskiego sektora bankowego i innych sektorów bankowych w krajach Unii Europejskiej wykazała przede wszystkim, że sektory te nie są homogeniczne, zarówno w ramach całej Unii, jak i w strefie euro. W Polsce relacja aktywów oraz kredytu dla sektora prywatnego do PKB jest stosunkowo na niskim poziomie, a banki w Polsce są stosunkowo małe w porównaniu z bankami w krajach UE-15, co wskazuje na duży potencjał wzrostu. Na podstawie analizy wskaźnikowej wykazano, że polski sektor bankowy ma dobre wyniki finansowe, stabilną bazę kapitałową i stosunkowo niski udział kredytów zagrożonych w portfelach, co wskazuje na dobrą kondycję tego sektora gospodarki. Jednak z uwagi na fakt, że europejskie instytucje finansowe są największymi zagranicznymi inwestorami w bankach w Polsce (ok. 50% udziału w polskim sektorze bankowym), to sytuacja banków–matek oraz zmiany regulacyjne ich dotyczące, w tym wdrażanie unii bankowej, będą miały niewątpliwy wpływ na polski sektor i będą powodować dalsze zmiany strukturalne na polskim rynku bankowym. Do tych zmian przyczyni się także kolejna fala fuzji i przejęć na polskim rynku bankowym, która spowoduje wzrost koncentracji.

Zastosowana w pracy metoda badawcza i uzyskane przy wykorzystaniu różnorodnych technik badawczych opartych o teorię IOAB odpowiedzi na pytania badawcze mają na celu pozytywną weryfikację postawionej w książce hipotezy badawczej pozwalającej stwierdzić, że wzrost konkurencji wpłynął pozytywnie na polski sektor bankowy, który mimo kryzysu był w analizowanym okresie w dobrej kondycji i wykazywał duży potencjał wzrostu. Ponadto zaprezentowa-

ne w pracy odpowiedzi na pytania badawcze umożliwiły realizację celu książki, którym jest analiza zmian, jakie dokonały się w polskim sektorze bankowym w zakresie konkurencji między bankami, ustalenie metod jej pomiaru oraz determinant i efektów jej działania na tle zmian strukturalnych w sektorach bankowych UE.

System finansowy po globalnym kryzysie wymaga przededefiniowania wielu paradygmatów, a ich budowa nie jest jeszcze zakończona, co niewątpliwie jest inspirujące dla badaczy i naukowców zajmujących się systemem bankowym. Dlatego w celu budowy i testowania nowych hipotez oraz nowych paradygmatów pomocne mogą okazać się szczegółowo przedstawione w książce narzędzia analizy teorii IOAB zastosowane do tak ważnych przedsiębiorstw, jakimi są banki. Należy jednak zauważyć, że pod wpływem kryzysu finansowego zaczęły rozwijać się badania z wykorzystaniem analizy powiązań sieciowych pomiędzy poszczególnymi bankami. W tym kontekście wydaje się, że może upłynąć dużo czasu, zanim badania sieciowe zostaną zaaplikowane do badania konkurencji pomiędzy bankami. Dlatego wciąż najczęściej stosuje się metody pomiaru wykorzystujące teorie IOAB oparte na analizie funkcji produkcji zastosowanej do technologii bankowej, tak jak to było przed kryzysem finansowym.

Realizacja celu pracy znalazła odzwierciedlenie w jej konstrukcji logicznej. Zaprezentowane główne pytania badawcze, służące do realizacji celu i weryfikacji hipotezy, zadecydowały w znacznej mierze o strukturze pracy, na którą składa się, oprócz wstępu i zakończenia, osiem rozdziałów i aneks metodyczny. Rozdziały pierwszy, drugi oraz trzeci są poświęcone odpowiedzi na **pytanie pierwsze** dotyczące podstawowego tematu książki, jakim jest zjawisko konkurencji w sektorze bankowym. W rozdziale pierwszym wprowadzono podstawowe definicje dotyczące konkurencji w sektorze bankowym. W rozdziale drugim szeroko przedstawiono metody jej pomiaru. W rozdziale trzecim, z uwagi na wnioski płynące z rozdziału drugiego, omówiono regulacje w sektorze bankowym mające wpływ na poziom konkurencji. W rozdziale czwartym zaprezentowano odpowiedź na **drugie** pytanie badawcze, dotyczące czynników kształtujących działalność kredytową banku, w tym modelu biznesowego banku (uzupełnienie tej odpowiedzi znajduje się też w rozdziałach szóstym i ósmym). Rozdziały piąty, szósty oraz siódmy są poświęcone odpowiedzi na **trzecie** pytanie badawcze, dotyczące poziomu konkurencji w polskim sektorze bankowym i jej determinant. W rozdziale piątym przedstawiono krytyczny opis literatury empirycznej dotyczącej zjawiska konkurencji w sektorze bankowym, który umożliwił autorce dobór metod pomiaru konkurencji oraz wskazał na jej de-

terminanty w innych sektorach bankowych, co umożliwiło zastosowanie odpowiednich narzędzi do pomiaru konkurencji w polskim sektorze bankowym. W rozdziale szóstym opisano zmiany, jakie zaszły w polskim sektorze bankowym, które miały wpływ na kształtowanie się poziomu konkurencji między bankami. W rozdziale siódmym zaprezentowano wyniki empiryczne dotyczące pomiaru konkurencji w polskim sektorze bankowym, z wykorzystaniem metod teorii IOAB, oraz zaprezentowano wyniki badań konkurencji i efektywności dla krajów regionu. Ostatni, ósmy rozdział, jest poświęcony odpowiedzi na **czwarte i piąte** pytania badawcze, odnoszące się do współczesnych problemów sektorów bankowych UE, którego częścią jest polski sektor bankowy oraz do roli konkurencji między bankami po globalnym kryzysie finansowym.

Poniżej szczegółowo opisano zawartości poszczególnych rozdziałów. W **rozdziale pierwszym** przedstawiono podstawowe definicje dla teorii konkurencji w sektorze bankowym (IOAB), zdefiniowano konkurencję w sektorze bankowym, przedstawiono model banku oraz klasyfikacje nakładów i wyników banku umożliwiające pomiar konkurencji. Stwierdzono, że często w badaniach empirycznych określa się funkcję banku jako pośrednika finansowego. Zgodnie z tą metodyką bank, jako pośrednik finansowy, gromadzi depozyty i inne środki w celu przekształcenia ich w kredyty i inne aktywa. W podrozdziale 1.1 zdefiniowano podstawowe struktury rynkowe w sektorze bankowym. Dokonano wyraźnego podziału pojęć konkurencji w sektorze bankowym jako struktury rynku i konkurencyjności banków jako ich cechy i zdolności do konkutowania. W podrozdziale 1.2 opisano różne podejścia do definiowania nakładów i wyników banku. Przedstawiono podstawowe typy modeli w analizach przedsiębiorstwa bankowego. Podkreślono, jak ważna jest prawidłowa konstrukcja modelu i właściwy dobór nakładów i efektów w technologii bankowej w celu uzyskania prawidłowych wyników badań empirycznych. W podrozdziale 1.3 dokonano podsumowania rozdziału pierwszego.

W **rozdziale drugim** szeroko omówiono nurty badawcze teorii konkurencji zastosowanej do sektora bankowego oraz przedstawiono podstawowe metody pomiaru konkurencyjności oraz konkurencji. W podrozdziale 2.1 przedstawiono podstawowe teorie konkurencji w sektorze bankowym. W podrozdziale 2.2 przedstawiono modele pomiaru siły rynkowej i konkurencji. W podrozdziale 2.2.1 w szczególności przedstawiono bardzo szczegółowo modele pomiaru siły rynkowej i konkurencji, takie jak: model SCP oraz model ESH. W podrozdziale 2.2.2 przedstawiono miary koncentracji jako tradycyjne miary teorii konkurencji. W podrozdziale 2.2.3 zaprezentowano modele empiryczne testujące para-

dygmat SCP i hipotezę o efektywnej strukturze rynkowej (ESH) i wykazano niedoskonałości tzw. tradycyjnych miar strukturalnych. W podrozdziale 2.3 przedstawiono metody pomiaru efektywności będącej czynnikiem konkurencyjności. W podrozdziale 2.3.1 opisano nieparametryczną metodę pomiaru efektywności DEA, a w podrozdziale 2.3.2 parametryczną metodę pomiaru efektywności SFA. W podrozdziale 2.4 przedstawiono metody pomiaru siły rynkowej i konkurencji. W podrozdziale 2.4.1 przedstawiono metodę Panzara i Rosse'a (P-R), w podrozdziale 2.4.2 wskazano na słabości metody Panzara i Rosse'a (P-R). W podrozdziale 2.4.3 przedstawiono indeks Lerner'a, a w podrozdziale 2.4.4 metodę Boone'a. W podrozdziale 2.5 dokonano podsumowania rozdziału drugiego.

W **rozdziale trzecim**, z uwagi na wnioski płynące z rozdziału drugiego, że na konkurencję mają wpływ głównie dwa czynniki: koncentracja oraz regulacje określające bariery wejścia i wyjścia na rynek, odniesiono się też do ryzyka w działalności bankowej i przedstawiono regulacje w sektorze bankowym. Badania wykazujące negatywny aspekt konkurencji opierają się na fakcie, że nadmierna konkurencja powoduje wzrost ryzyka w sektorze bankowym, mającego negatywny wpływ na stabilność. Nadmierną skłonność do ryzyka mają minimalizować właściwe regulacje oraz nadzór. W podrozdziale 3.1 przedstawiono ryzyko w sektorze bankowym. W podrozdziale 3.2 odniesiono się do regulacji w sektorze bankowym. W podrozdziale 3.3 przedstawiono metody ilościowe służące do badania wpływu regulacji na sektor bankowy (metody *Difference-in-Differences*). W podrozdziale 3.4 dokonano podsumowania rozdziału trzeciego.

Rozdział czwarty przedstawia rynek kredytowy, relacje bank–kredytobiorca oraz zawiera analizę badań na temat rynku kredytowego w Polsce. W podrozdziale 4.1 scharakteryzowano czynniki kształtujące rynek kredytowy. W podrozdziale 4.1.1 przedstawiono zjawisko racjonowania kredytów. W podrozdziale 4.1.2 zaprezentowano kredyt kupiecki jako miarę racjonowania kredytów bankowych. W podrozdziale 4.1.3 opisano relacje kredytowe mające na celu osłabienie zjawiska racjonowania wynikającego z asymetrii informacji na rynku. W podrozdziale 4.1.4 zdefiniowano bankowość relacyjną oraz inne podstawowe modele biznesowe banku. W podrozdziale 4.2 przedstawiono badania empiryczne dotyczące rynku kredytowego w Polsce, w szczególności dotyczące kredytu kupieckiego w polskich przedsiębiorstwach oraz bankowości relacyjnej w Polsce. W podrozdziale 4.2.1 opisano szczegółowo prace badawcze dotyczących racjonowania kredytu i wybranych metod pomiaru tego zjawiska, w tym

substytucyjności kredytu wobec innych źródeł finansowania. W podrozdziale 4.2.2 zaprezentowano wyniki badań ilościowych dotyczących modelu finansowania polskich przedsiębiorstw. W podrozdziale 4.7 dokonano podsumowania rozdziału czwartego.

W **rozdziale piątym** przedstawiono szczegółowy opis literatury empirycznej dotyczącej wpływu konkurencji na system bankowy. W podrozdziale 5.1 przedstawiono konkurencję w sektorze bankowym w zależności od usług finansowych z uwzględnieniem relacji bank-kredytobiorca. W podrozdziale 5.2 przedstawiono konkurencję w sektorze bankowym w odniesieniu do koncentracji. W podrozdziale 5.3 przedstawiono wpływ konkurencji na stabilność sektora bankowego. W podrozdziale 5.4 przedstawiono wpływ powstania strefy euro na konkurencję. W podrozdziale 5.5 dokonano podsumowania rozdziału piątego.

W **rozdziale szóstym** przedstawiono determinanty zmian konkurencji w polskim sektorze bankowym i opisano szczegółowo zmiany, jakie zaszły w polskim sektorze bankowym, które miały wpływ na kształtowanie się poziomu konkurencji między bankami. W podrozdziale 6.1 zostały szeroko opisane zmiany strukturalne i regulacyjne na polskim rynku bankowym. W podrozdziale 6.2 odniesiono się do rozszerzenia kanałów dystrybucji i szczegółowo opisano zmiany technologiczne w polskim sektorze bankowym. W podrozdziale 6.3 przedstawiono w szerokim zakresie zmiany koncentracji w polskim sektorze bankowym, będące wynikiem procesu konsolidacji, który z kolei był następstwem prywatyzacji sektora bankowego. W podrozdziale 6.4 opisano zmiany kapitału zagranicznego w polskim sektorze bankowym. W podrozdziale 6.5 dokonano podsumowania rozdziału szóstego.

W **rozdziale siódmym** przedstawiono wyniki empiryczne pomiaru konkurencji w polskim sektorze bankowym. W podrozdziale 7.1 przedstawiono wyniki pomiaru konkurencji metodą P-R. W podrozdziale 7.2 przedstawiono wyniki pomiaru konkurencji polskiego sektora bankowego z wykorzystaniem indeksu Lerner'a. W podrozdziale 7.3 przedstawiono wyniki pomiaru konkurencji polskiego sektora bankowego metodą Boone'a. W podrozdziale 7.4 przedstawiono wyniki pomiaru konkurencji w krajach regionu. W podrozdziale 7.5 przedstawiono wyniki empiryczne dotyczące wpływu kapitału zagranicznego na zmiany konkurencji w polskim sektorze bankowym. W podrozdziale 7.6 dokonano podsumowania rozdziału siódmego.

W ostatnim, **ósmym rozdziale**, przedstawiono zmiany struktury sektora bankowego w krajach UE oraz reformy po kryzysie finansowym. W podroz-

dziale 8.1 przedstawiono rozwój rynku kredytowego dla sektora prywatnego w krajach UE. W podrozdziale 8.1.2 przedstawiono zmiany wielkości i struktury sektorów bankowych w UE. W podrozdziale 8.1.2 przedstawiono rozwój rynku kredytowego w krajach spoza strefy euro (w tym Polski). W podrozdziale 8.2 odniesiono się do optymalnej wielkości sektora bankowego i ekonomicznej skali. W podrozdziale 8.2.1 opisano wyniki analizy efektów skali dla polskiego sektora bankowego, zwrócono uwagę że polskie banki nie są zbyt duże w porównaniu z bankami w UE i działają ciągle w obszarze rosnących efektów skali. W podrozdziale 8.2.2. zwrócono uwagę na problem zbyt dużych banków w UE i podjęte działania w celu rozwiązania tego problemu. W podrozdziale 8.3 przedstawiono wnioski z dotychczasowych działań pokryzysowych dla UE i przedstawiono nową rolę konkurencji w sektorze bankowym. W podrozdziale 8.4 dokonano podsumowania rozdziału ósmego.

Książka kończy się zakończeniem, w którym oprócz przedstawienia odpowiedzi na postawione pytania badawcze i wskazania na pozytywną weryfikację postawionej we wstępie hipotezy oraz opisu stopnia realizacji celu głównego i dodatkowego, zostały wskazane dalsze kierunki rozwoju metod pomiaru konkurencji i wnioski z przeprowadzonych analiz empirycznych. Całość zamyka bogata bibliografia z literatury przedmiotu, załącznik oraz aneks metodyczny. W aneksie metodycznym przedstawiono formalny opis matematyczny modeli z teorii IOAB, wykorzystanych do pomiaru konkurencji w polskim sektorze bankowym. W załączniku przedstawiono listę fuzji i przejęć, jakie zaszły w polskim sektorze bankowym w latach 1997–2012, które miały wpływ na zjawisko konkurencji oraz słownik skrótów.

Autorka wyraża nadzieję, że książka okaże się interesująca dla różnych grup Czytelników, zarówno pracowników naukowych zajmujących się problematyką sektora bankowego, pragnących uzyskać wiedzę o charakterze praktycznym, jak i studentów kierunku finanse i bankowość. Oczywiście ocenę, na ile istotny jest wkład niniejszej książki w zarysowanych powyżej obszarach w analizę konkurencji w sektorze bankowym, autorka pozostawia Czytelnikom.

W napisaniu książki i nadaniu jej ostatecznego kształtu na różnych jej etapach pomagało autorce wiele osób. Spośród nich szczególnie podziękowanie składam Panu prof. zw. dr. hab. Bogusławowi Pietrzakowi za wsparcie merytoryczne oraz życzliwe rady oraz Panu prof. zw. dr. hab. Stanisławowi Flejterskiemu i Panu prof. dr. hab. Krzysztofowi Jackowiczowi za ogromny wysiłek włożony w przygotowanie recenzji wydawniczych. Panu prof. zw. dr. hab. Andrzejowi Sławińskiemu oraz Panu prof. dr. hab. Ryszardowi Kokosz-

czyńskiemu za możliwość prowadzenia badań przedstawionych w tej pracy, Panu dr. hab. Tomaszowi Łyziakowi, Panu prof. zw. dr. hab. Zbigniewowi Polańskiemu i Pani prof. zw. dr hab. Teresie Słaby za wspieranie w trudnym procesie pisania i za życzliwość. Dziękuję też wszystkim tym, którzy motywowali mnie do napisania tej rozprawy, a szczególnie całej mojej Rodzinie, moim dzieciom, rodzicom oraz mężowi, bez wsparcia których napisanie tej pracy nie byłoby możliwe.

Małgorzata Pawłowska